

ІРОНІЗМ ТА РЕАЛІЗМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МОДЕРНІЗМІ

В епоху класичного раціоналізму розум був загальнокультурною очевидністю. Але за доби Модернізму просвітницька віра в його авторитет була втрачена. Це привело до трансформації образу світу. Тепер він розуміється не як центрована система завжди тотожна сама собі, а як мінливий потік життя, рухлива структура, що змінює правила своєї поведінки в залежності від контексту. При такому розумінні іронія стає засобом руйнування сталих метафізичних систем, інструментом, який має не логічний, цілераціональний характер, а швидше естетичний. Вона створює і заповнює собою дистанцію від логоцентричних настанов класичного раціоналізму. Фігура іронії стає знаменням часу. Х. Ортега-і-Гассет зауважував, що сучасну молоду людину не зацікавити віршем, картиною або музичним твором, не присмаченими дешицею іронії.

Екстраполяція такого розуміння іронії на самооцінку мистецтва фондує позицію Х. Ортеги-і-Гассета в його роботі «Дегуманізація мистецтва». У розділі «Мистецтво, приречене на іронію» він пов'язує іронію з тими процесами, які, на його думку, відбуваються в новому сучасному мистецтві. «Сучасне натхнення – як це не дивно – незмінно іронічне. Жартівливість може мати різну тональність: може ставати грубою й доходити до відвертої клоунади, може бути легким іронічним підморгуванням; але вона завжди присутня» [1, 267]. Сучасне мистецтво стає, на думку іспанського філософа, все більше й більше насмішкуватим й іронічним. «Справа не в тім, що зміст твору комічний (це якраз означало б повернення до форм «гуманного» стилю), а в тім, що хоч би яким був зміст, мистецтво жартує саме по собі» [1, 267]. Так іронія стає формою існування мистецтва, бо в ній за допомогою насмішки над самим собою знятий весь «людський» зміст. «Сучасний митець запрошує нас поглянути на мистецтво як на жарт, побачити в ньому глузування над самим собою. Замість того щоб висміювати людей або речі – без жертви – бо нема комедії, – нове мистецтво бере на кпини саме мистецтво» [1, 268].

Нове, своєрідне розуміння іронії належить німецькому письменнику й мислителю Томасу Манну. У своїх теоретичних і художньо-критичних статтях він витлумачував іронію як різновид естетичного принципу, який дозволяє сучасному митцю зберігати об'єктивну, критичну позицію стосовно дійсності. Згідно з Т. Манном, іронія є символом об'єктивного, епічного початку в мистецтві. Епічне мистецтво «зберігає дистанцію відносно всіх речей, воно володіє цією дистанцією за самою своєю природою, воно царює над ними й з усмішкою споглядає на них з висоти, хоча водночас затягує в них, влітає в них тих, що слухають або читають. Мистецтво епосу – «аполлонівське» мистецтво, якщо скористатися терміном естетики, адже Аполлон – це бог даличини, бог дистанції, об'єктивності, бог іронії. Об'єктивність – це іронія й дух епічного мистецтва – дух іронії» [2, 277]. Т. Манн свідомо протиставляє це своє розуміння іронії романтичній сваволі й романтичній суб'єктивності. «Я вкладаю в нього, – пише він про поняття іронії, – більш широкий і високий зміст, ніж той, який йому повідомляє романтичний суб'єктивізм. Завдяки властивій йому невимушеності зміст цей майже безмежний, бо він є змістом і сенсом самого мистецтва, – сприйняттям, і через це, запереченням всього; ясний, як сонце, радісний погляд, який охоплює ціле, і є поглядом мистецтва, інакше кажучи, поглядом з висоти свободи, спокою й об'єктивності, не затьмареним ніякою моралізацією» [2, 277].

На думку Т. Манна, інтелектуалізм іронії не виключає емоційності, вона зовсім не означає байдужість, холодність, насмішку або глузування. «Епічна іронія – це, скоріше, іронія серця, іронія, сповнена любові; це велич, що живить ніжність до малого» [2, 278]. Мислитель зближує іронію з демократичним розумінням сучасної людини, з проблемами гуманізму. В нього іронія – засіб відтворення гуманістичної цілісності людини, засіб виключення крайнощів у розумінні людини. «Іронія, – пише письменник у статті «Гете й Толстой», – є пафосом середини; вона є інтелектуальною обмовкою, яка грається між контрастами й не поспішає ставати на чийсь бік й прийняти рішення: бо вона сповнена передчуттям, що у великих питаннях, де справа стосується людини, будь-яке рішення може виявитися передчасним і не самодостатнім і що не рішення є метою, а гармонія, яка, оскільки йдеться про вічні суперечності, можливо, лежить десь у вічності, але яку вже несе в собі пустотлива обмовка на ім'я «Іронія»» [3, 603-604].

Таким чином, іронія не вичерпала себе, і не втрачає свого значення в сучасному мистецтві й естетичній теорії. Мислителі своїми позиціями пояснюють той факт, що мистецтво і в ХХ ст. продовжує бути мистецтвом, його самоіронією, в рамках якої її реалізм є його самозбереженням і триумфом.

Література:

1. Ортега-і-Гассет Х. Дегуманізація мистецтва // Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори: Пер. з іспан. – К.: Основи, 1994. – С. 238 – 272.
2. Манн Т. Искусство романа // Манн Т. Собрание сочинений: В 10 т. – М.: Гослитиздат, 1961 – Т. 10. С. 272 – 287.
3. Манн Т. Гете и Толстой. Фрагменты к проблеме гуманизма // Манн Т. Собрание сочинений: В 10 т. – М.: Гослитиздат, 1960 – Т. 9. – С. 487 – 606.